

ROMAN ANDRZEJEWSKI

MYŚL SPOŁECZNA ŚW. BAZYLEGO WIELKIEGO W NAUCE ŚW. AMBROŻEGO

I. GRECCY PISARZE NAUCZYCIELAMI AMBROŻEGO

Namiestnik Ligurii i Emilii, katechumen Ambroży, „oderwany od krzesła sędziowskiego [...] i powołany do godności kapłańskiej” zmuszony był — jak sam wyznaje — „równocześnie uczyć się i nauczać”¹. Pod kierunkiem kapłana Symplicjana pilnie usuwa braki w swym wykształceniu teologicznym. Wiadomo, że pomocą były mu pisma greckich autorów: Orygenesa, Ojców kapadockich, Euzebiusza, Dydyma Ślepego, a także Filona z Aleksandrii. Wybór greckich pisarzy, a nie łacińskich (prawie w ogóle nie ma u Ambrożego cytatów z dzieł św. Cypriana) związany był z żywymi kontaktami biskupa Mediolanu ze Wschodem. Ambroży bowiem już w pierwszym roku swej posługi biskupiej wysłał delegację do Bazylego Wielkiego w celu sprowadzenia relikwii św. Dionizego, ortodoksyjnego poprzednika na stolicy biskupiej w Mediolanie, a zmarłego na wygnaniu w Kapadocji. Bazyli Wielki w specjalnym liście potwierdza autentyczność tych relikwii i wyraża nadzieję, że będą one pomocą w obronie prawdziwej wiary (*Epistula* 197). Wiadomo, że kult Dionizego zapoczątkowany w Kapadocji rozszerzał się szybko w Mediolanie i przyczynił się do zdecydowanej postawy Ambrożego wobec arian.

Do ojców greckich, m. in. do św. Bazylego, sięga Ambroży przy opracowaniu traktatów teologicznych (*De fide, De Spiritu Sancto* — choć to ostatnie dzieło jest bardziej adaptacją traktatu Dydyma Ślepego), a szczególnie w komentarzach do Pisma św.² Tę zależność od św. Bazylego widać wyraźnie w homiliach na temat *Hexaameronu* zebranych w sześciu księgach o sześciu dniach stworzenia według *Księgi Rodzaju*, napisanych na wzór dzieła św. Bazylego pod tym samym tytułem. Biskup Cezarei, „łacinnik wśród Greków”, silny wpływ wywarł również na Ambrożego w zakresie problemów społeczno-moralnych.

¹ Św. Ambroży z Mediolanu. *Obowiązki duchownych*, Tł. K. Abgarowicz. Warszawa 1967 s. 20.

² A. Paredi. *S. Ambrogio e la sua età*. Milano 1960 s. 177.

II. ZBIEŻNOŚĆ POGLĄDÓW SPOŁECZNYCH AMBROŻEGO I BAZYLEGO

Porównując twórczość św. Bazylego i św. Ambrożego w dziedzinie zagadnień społecznych (szczególnie homilie Bazylego i traktaty Ambrożego: *De Thobia*, *De Nauthae historia* i in.), dostrzec można zbieżność poglądów obydwu Ojców Kościoła. Dotyczy ona następujących kręgów tematycznych:

1. POCHODZENIE, NATURA, PODZIAŁ I PRZEZNACZENIE DÓBR

Zarówno św. Bazyli, jak i św. Ambroży uważają dobra, jakie człowiek ma do dyspozycji na ziemi, za dar samego Boga. Odróżniają dobra duszy, dobra ciała i dobra zewnętrzne. Podział ten znajduje się w homilii Bazylego *Attende tibi (Proseche seauto)* 3 i w *Hexaemeronie* VI 7, 42 Ambrożego:

Attende, inquit, tibi soli. Aliud enim nos sumus, aliud sunt nostra, alia quae circa nos. Nos sumus, hoc est animæ et mens, nostra sunt corporis membræ et sensus eius, circa nos autem pecunia est, servi³ sunt et vitae istius adparatus.

Proseche un seauto [...] Allo gar esmen hemeis autoi, kai allo ta hemetera, kai allo ta peri hemas. Hemeis men un esmen he psyche kai ho nus [...] hemeteron de to soma kai hai di' autu aistheseis peri hemas de chremata, technan kai he loipe tu biu kataskeue.

Duszy wyznaczona jest rola kierownicza, ciała zaś i dobrom zewnętrznym rola służebna: *Anima est ergo quae utitur, corpus quod usui est (De bono mortis 7, 27).*

2. WŁASNOŚĆ WSPÓLNA I WŁASNOŚĆ PRYWATNA

Obaj autorzy uznają własność wspólną, ale jednocześnie nie negują prawa do własności prywatnej. Św. Bazyli w homilii wygłoszonej w okresie głodu i suszy woła: „My, którzy jesteśmy obdarzeni rozumem, nie okazujmy się okrutniejsi od zwierząt. One bowiem wspólnie używają płodów ziemi. Na tej samej górze pasą się trzody owiec, ogromne stada koni żywią się na tym samym polu, wszystkie inne zwierzęta pozwalają brać sobie potrzebne pożywienie. My, przeciwnie, co jest wspólne, zatrzymujemy sobie i posiadamy sami, co należy do wielu” (*Hom. VIII 8*)⁴. Podobne sformułowanie mamy w *Homilii VI 7*: „Powie może bogacz: komu czynię krzywdę, gdy chowam to, co do mnie należy? Powiedz mi, co masz swego! Skąd wzięłeś? Ci bogacze, co tak postępują, są podobni do tego, co zająwszy miejsce w teatrze, wzbraniał innym dostępu i uważał za własne to, co jest przeznaczone dla wszystkich, albowiem zająwszy

³ Słuszna wydaje się sugestia, że Ambroży słowo *technai* przeczytał jako *tekna* i dlatego oddał je po łacinie wyrazem *servi*.

⁴ Por. L. Andrzejewski. *Własność prywatna i jej ograniczenie według św. Bazylego*. „Ateneum Kapłańskie” 26:1930 s. 433-456.

dobra wspólne, dla siebie je tylko zabierają". Ten sam pogląd wyznaje św. Ambroży w komentarzu do Ps 118 (*Sermo VII 22*): „Bóg chciał, by ziemia była posiadłością wszystkich ludzi i owocami służyła wszystkim, lecz chciwość rozdała prawa własności”⁵. Ambroży nie neguje jednak prawa człowieka do własności prywatnej. Słynne zdanie zapożyczone z Cyncerona: „Natura ius commune generavit, usurpatio ius fecit privatum” (Ambroży. *De off. min.* I 28, 132; Cicero. *De off.* I 7, 20), rozumiane jest przez komentatorów jako wyznaczenie celu społecznego własności prywatnej⁶. Podobny sąd o własności prywatnej wyraził św. Bazyli: „Nikt nie będzie potępiony za to, że coś posiadał, lecz że o tych rzeczach miał przewrotne mniemanie i że źle ich używał” (*Reg. br. tr.* XCII). A w *Homilii VI w. 7* woła wprost do bogaczy: „Głodnemu należy się chleb, który chowasz; nagiemu suknią w twej szafie, bosemu buty niszczące się u ciebie, potrzebującemu zakopane pieniądze”. Bazyli Wielki chwali tych, którzy mają właściwy sąd o dobrach ziemskich: „Jeśli ktoś dobrze i rozumnie używa rzeczy doczesnych, jeśli jest rozdawcą dóbr udzielonych mu przez Boga i gromadzi je nie na własny użytek i dla swej przyjemności, go-dzien jest miłości i czci” (*Hom. XI 5*).

3. SPOSOBY WALKI Z NĘDŻĄ SPOŁECZNĄ

Jako sposoby walki z nędzą społeczną Ambroży i Bazyli wymieniają: pracę, bezprocentowe pożyczki i jałmużnę.

a) praca

„Masz ręce — mówi Bazyli — masz rzemiosło, pracuj, służ za zapłatę; niemało jest środków, niemało sposobności do zapewnienia sobie utrzymania. Jeśli tego czynić nie możesz, proś posiadających” (*Hom. III in Ps. 14, 4*). Podobnie rzecz ujmuje św. Ambroży, komentując sprzedaż zboża przez Józefa w Egipcie: „Otworzył śpichlerze, aby wszyscy mogli kupić sobie zboże na ratunek; obawiał się bowiem, że jeśliby otrzymali je darmo, porzuciliby uprawę roli, gdyż każdy, kto żyje cudzym kosztem, zaniedbuje swój własny warsztat pracy” (*De off. min.* II 16, 79).

b) bezprocentowe pożyczki

⁵ Por. H. Gulbinowicz. *Etyczne poglądy św. Ambrożego na dobra materialne i prawo własności*. „*Studia Warmińskie*” 1:1964 s. 268-278.

⁶ Por. S. Calfato. *La proprietà privata in S. Ambrogio*. Torino 1958 s. 77-101; L. Orabona. *L' „usurpatio” in un passo di S. Ambrogio (De off. 1,28) parallelo a Cicerone (De off., I, 7) su „ius commune” e „ius privatum”*. „*Aevum*” 33:1959 s. 495-504; tenże. *Cristianesimo e proprietà*. Roma 1964; L. Cracco-Ruggini. *Ambrogio di fonte alle compagine sociale del suo tempo*. W: *Ambrosius Episcopus*. T. 1. Miłano 1976 s. 230-265; R. Andrzejewski. *Między Bogiem a człowiekiem — Ambroży z Mediolanu*. „*Ateneum Kapłańskie*” 93:1979 s. 68 n.

Omawiani tu Ojcowie Kościoła uważali je za skuteczny środek przeciwko lichwie. „Daj pieniądze nieużytecznie leżące — woła św. Bazyli — nie obciążaj je lichwą, a dobrze będzie dla was obydwu. Dla ciebie będą bezpieczne, a pożyczający będzie miał z użycia korzyść. Jeśli jeszcze żądasz przyrostu, przestań na tym, co otrzymasz od Pana” (*Hom. III in Ps 14, 5*). Wyraźnie przeciw lichwie występuje św. Ambroży w traktacie *De Tobia*: „Takie, bogacze, są wasze dobrodziejstwa: mniej dajecie, a więcej wymagacie” (3, 11). To samo głosi w *De officiis ministrorum*: „Pożyczkę spłacać należy bez lichwy. Przyjść bowiem z pomocą temu, kto nie ma pieniędzy, wymaga ludzkość (*humanitas*); lecz o braku litości świadczy wymuszanie większej kwoty od tej, którą pożyczyleś” (III 20).

c) jałmużna

Obowiązek jałmużny — zdaniem omawianych autorów — odnosi się do tych, którzy stale są w biedzie. Św. Bazyli, opisując wygląd zgłodniałego człowieka, surowo upomina ludzi sytych: „Kto może zapobiec złu, a dobrowolnie i z powodu chciwości to odwleka, słusznie może być potępiany na równi z mordercami” (*Hom. VIII 7*). Biskup Mediolanu poleca dawać jałmużnę przede wszystkim osobom starszym i ułomnym (*De off. min. I 30, 158*).

III. ZALEŻNOŚĆ I ORYGINALNOŚĆ

Nie ulega wątpliwości, że poglądy społeczne św. Bazylego i św. Ambrożego rozwijały się w oparciu o bazę biblijną na tle ówczesnych stosunków ekonomicznych i społecznych. Fakt korzystania z pism Bazylego przez biskupa Mediolanu jest również pewny. Trudno jednak określić stopień zależności. Ambrożemu odpowiadała praktyczna działalność Bazylego w zakresie uzdrowienia stosunków społecznych. Myśl i doświadczenie Bazylego wzbogacał Ambroży swoją rzymską mentalnością i czytaniem w literaturze łacińskiej, zwłaszcza w Cyceronie. Wyznaczenie czystych linii bazylikańskiej myśli społecznej w nauce Ambrożego wymagałoby analiz wielu miejsc paralelnych, a więc oddzielnego studium.

THE SOCIAL THOUGHT OF ST BASIL THE GREAT IN THE TEACHINGS OF ST AMBROSE

Summary

Comparing the writings of St Basil and St Ambrose in the field of social problems one can notice a similarity of the two Fathers of the Church's views. The similarity is concerned with the origin, nature, division and destination of goods, common and private property as well as with the ways to fight against poverty (work, loans without interest, alms). Basil's thought and experience were enriched by Ambrose with his Roman mentality and his reading in the Latin literature.